

МЕДИЧНА ПОСЛУГА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ MEDICAL SERVICE AS OBJECT OF CIVIL RIGHTS

Онщенко О.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Корчевська О.В.,

студентка

Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Стаття присвячена дослідженню питання сутності поняття «медична послуга», правовому забезпеченню її функціонування, розглянуті проблеми співвідношення понять «медична послуга» та «медична допомога».

Ключові слова: медичні послуги, медична допомога, охорона здоров'я, правове забезпечення.

Статья посвящена исследованию вопроса сущности понятия «медицинская услуга», правовому обеспечению ее функционирования, рассмотрены проблемы соотношения понятий «медицинская услуга» и «медицинская помощь».

Ключевые слова: медицинские услуги, медицинская помощь, здравоохранение, правовое обеспечение.

The article devoted to research the question of essence of «medical service», legal support its operation, discussed the relationship between the concepts of «medical service» and «medical care».

Key words: medical services, medical care, health care, legal support.

Постановка проблеми. Здоров'я людини є найважливішою цінністю, особливо в даний час, коли в світі відбуваються постійні техногенні катастрофи, рівень життя населення постійно знижується, підвищуються ціни на продукти, в продаж виходить велика кількість товарів для споживання, що містять генетично модифіковані організми. Крім того, постійні стресові ситуації, в яких перебувають як діти, так і дорослі, призводить до зниження рівня психічного здоров'я населення. А відтак, постає важлива проблема, яка полягає в тому, що держава повинна забезпечувати реалізацію норми, закріпленої в часті 1 статті 49 Конституції України, а саме право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [1, с. 5].

Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, а тому пріоритетним напрямом її розвитку. Відповідно до статті 3 Конституції України, зміст і спрямованість діяльності держави визначаються правами й свободами людини та їх гарантією, а життя й здоров'я людини вважаються найвищою соціальною цінністю [1, с. 5]. Верховна Рада України здійснює формування державної політики в сфері охорони здоров'я, що здійснюється шляхом закріплення конституційних і законодавчих засад охорони здоров'я, визначенням мети, головних завдань, напрямів, принципів, встановленням нормативів і обсягів бюджетного фінансування, створенням відповідних кредитно-фінансових, податкових, митних та інших регуляторів, затвердженням загальнодержавних програм у сфері охорони здоров'я. Реалізація державної політики охорони здоров'я здійснюється органами державної виконавчої влади України [2, с. 61].

Стан дослідження. Правова природа та особливості медичних послуг були предметом досліджень таких вчених, як С. В. Антонов [6], С. В. Михайлов [9], З. О. Надюк [10], Я. Ф. Радиш [11], Р. А. Майданик [8], О. І. Смотров [14], А. В. Тихомиров [15] та інших. Водночас аналіз наведених досліджень підтверджує, що проблематика медичної послуги і медичної допомоги не вичерпана, неоднозначність розуміння вказаних термінів на законодавчому рівні не усунена. Тому нові дослідження у сфері правовідносин з надання медичних послуг сьогодні особливо є актуальними для цивільної науки.

У зв'язку з цим **метою** даної статті є дослідження цивільно-правової природи медичної послуги та співвідношення її з медичною допомогою.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правова база охорони здоров'я на сьогоднішній день складається з положень Конституції України, Основ законодавства про охорону здоров'я, Законів України, що закріплюють пра-

вила поведінки учасників правовідносин у різних галузях медицини та величезного масиву підзаконних документів, що детально висвітлюють питання регулювання приватних проблем охорони здоров'я. Фахівців, які займаються дослідженнями різноманітних проблем в сфері медичного законодавства України, небагато, однією з причин такого становища є запутаність правової бази медицини. Часто положення різних правових актів суперечать одне одному, нерідко з'являються законодавчі колізії, що не сприяє прогресивному розвитку як правового забезпечення медицини, так і самої охорони здоров'я.

Професор Я. Ф. Радиш вважає недосконалість формування основних дефініцій категорійно-понятійного апарату медичного права в сучасних дослідженнях українських авторів на теоретично-методологічному рівні однією з основних причин недостатньо глибокого наукового опрацювання проблеми державного регулювання медичної діяльності в Україні [11, с. 25].

Більшість науковців, які займаються дослідженням сфери надання медичних послуг, дотримуються того, що «медична послуга» є дією медичних працівників, спрямованою на задоволення потреб людини стосовно здоров'я.

С. В. Антонов зазначає, що медична послуга належить до фактичних послуг і криє в собі застосування спеціальних медичних заходів стосовно здоров'я, поліпшення чи підтримання стану якого є головною метою надання послуг [6, с. 6].

С. С. Шевчук «медичною послугою» називає один з різновидів послуг, сферою застосування якої, є ті суспільні відносини, в яких громадяни для задоволення своїх особливих потреб, що визначаються здебільшого, станом їхнього здоров'я, отримують особливу споживчу вартість у вигляді спеціалізованої медичної діяльності медичної організації або окремого фахівця в галузі медицини, потреби визначаються здебільшого, станом їхнього здоров'я Він також зазначає, що медична послуга – категорія економіко-правова. Така послуга має певну вартість – грошовий вираз тієї цінності, яку вона представляє. До неї вносяться витрати виробництва послуги, її собівартість, а також вигода (фінансовий інтерес виробника послуги), яка повинна покривати потреби відтворення, щоб відповідна діяльність була рентабельною. Отже, для виробника медичної послуги вона завжди відплатна, зокрема у випадках надання такої послуги певному громадянину без утримання з нього плати [10, с. 381].

О. І. Смотров пропонує визначати медичну послугу як таку діяльність послугодавця, яка спрямована на до-

сягнення результату, корисні властивості якого здатні задовольнити потреби особи у відновленні та (або) підтриманні її здоров'я безпосередньо в процесі доцільної діяльності послугодавця, що не має упредметненого вираження (матеріальної форми) і не може бути ним гарантована [14, с. 18].

О. В. Тихомирив медичну послугу розглядає як сукупність необхідних, достатніх, добросовісних, доцільних професійних дій медичного працівника (виконавця, виробника послуг), спрямованих на задоволення потреб пацієнта (замовника, споживача послуг). Він також відзначає, що медична допомога, яка спершу розумілась як доручення пацієнта лікареві, з часом набула правового режиму послуги [15, с. 167].

У своїй дисертації С. В. Михайлов вказує на те, що медична послуга – це професійна діяльність медичних закладів (організацій) чи фізичних осіб-підприємців, які займаються приватною медичною практикою, відповідно до існуючих медичних стандартів, що включає застосування спеціальних заходів стосовно здоров'я у вигляді медичного втручання, потенціальним результатом якого є поліпшення загального стану чи функціонування окремих органів або систем організму людини, а також (або) досягнення певних естетичних змін зовнішності [9, с. 7].

На думку З. О. Надюка, медична послуга є різновидом професійних послуг, що зумовлює підвищені вимоги до кваліфікації виконавця такої послуги. У зв'язку з цим особливо актуальними є питання відокремлення медичної послуги від інших видів професійних послуг (юридичних, ветеринарних, освітніх та ін.) і підвищення значення рівня правового регулювання відносин із надання платних медичних послуг. Професійний характер медичної послуги породжує проблеми та труднощі у визначенні якості наданої послуги. Медична послуга не існує до її надання, що робить неможливим порівняння й оцінку послуги до її отримання. Порівнянню підлягають лише очікувані та фактичні наслідки надання медичних послуг. При цьому вимоги, очікування й надії пацієнта з приводу бажаного результату від медичної послуги можуть виявитися завищеними або й недосяжними, що пов'язано з цілим рядом супутніх медичній послугі обставин, а саме: фізіологічними особливостями організму пацієнта, занедбаністю захворювання, об'єктивними труднощами діагностики й лікування, недосконалістю сучасної медичної науки. При цьому спеціальні знання, досвід і професійну майстерність виконавця медичних послуг досить складно зрозуміти й оцінити пацієнтові, у зв'язку з чим набуває ваги проблема авансування довіри у відносинах між виконавцем і клієнтом. З професійним характером медичної послуги пов'язана ще одна принципова проблема – кваліфікація дій виконавця. Незважаючи на здійснення виконавцем медичної послуги суто професійних дій, їх аналіз, проте, залишається правовим [10, с. 61].

Медична послуга має майновий характер, в повній мірі відповідає загальним ознакам, властивим послугам, і може бути віднесена до об'єктів цивільних прав. Правовідносини з надання медичних послуг виникають між рівноправними суб'єктами децентралізовано, в зв'язку з чим відноситься до сфери цивільно-правового регулювання. Крім загальних характеристик, медичним послугам притаманні специфічні риси, які впливають на порядок і умови правового регулювання медичних послуг. До таких рис належать: 1) конституційний характер відносин у сфері охорони здоров'я; 2) особливий об'єкт, на який спрямована діяльність з надання медичних послуг, – організм людини, і, відповідно, особлива мета послуги – відновлення і підтримання здоров'я людини; 3) висока соціальна значимість; 4) публічність; 5) необхідний високий професіоналізм лікарів; 6) використання сучасних досягнень науки і техніки. Зазначені специфічні характеристики пояснюють необхідність застосування в деяких випадках елементів

публічно-правового регулювання правовідносин з надання медичних послуг [12, с. 24].

Поняття «медична послуга» з'явилося у законодавстві України ще на початку 90-х років минулого сторіччя, однак до цього часу у більшості актів чинного законодавства це поняття використовується набагато рідше, ніж поняття «медична допомога». Ці поняття не є тотожними, причому поняття «медична послуга» є ширшим, ніж «медична допомога» зазначає Р. А. Майданний [8, с. 103].

Вказівку на те, що медична допомога є послугою, можна зустріти не лише в доктрині, але й у нормативно-правових актах, міжнародних договорах, судовій практиці. Зокрема, в Угоді про надання медичної допомоги громадянам держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав швидка і невідкладна медична допомога названа «комплексом медичних послуг, які подаються при гострих порушеннях фізичного або психічного здоров'я пацієнта», що погрожують його життю або здоров'ю оточуючих. Під плановою медичною допомогою розуміється комплекс медичних послуг, які надаються при порушеннях фізичного або психічного здоров'я пацієнта, що не становлять безпосередньої загрози його життю або здоров'ю оточуючих [4].

Постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1138 затверджено Перелік платних послуг, які можуть надаватися в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, вищих медичних навчальних закладах і науково-дослідних установах [3, с. 8]. Конституційним Судом України, при розгляді справи про відповідність Конституції України вище вказаної постанови Кабінету Міністрів України, було зазначено, що медична допомога охоплює медичні заходи, ненадання яких може завдати істотної шкоди здоров'ю хворих, а медична послуга – медичні заходи, без нежиття яких здоров'ю хворого загрози не існує та проведення яких безоплатно в державних закладах охорони здоров'я не може брала на себе держава. При розгляді Конституційним Судом України справи про офіційне тлумачення положення ч. 3 ст. 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» суд відзначив можливість надання в державних і комунальних закладах охорони здоров'я громадянам медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, за окрему плату і те, що перелік таких платних послуг не може вторгатись у межі безоплатної медичної допомоги [11, с. 269].

Треба зазначити, що хоча зміст поняття «медична послуга» є близьким за значенням до поняття «медична допомога», проте в жодному нормативному документі до цього часу не визначений. У рішенні Конституційного Суду від 29 травня 2002 р. № 10-рп/2002 встановлено існування відмінностей у тлумаченні термінів «охорона здоров'я», «медична допомога», «медична послуга». Ці терміни є різними, хоч і збігаються частково [11, с. 273]. «Медичні послуги», які не входять у поняття «медична допомога», відповідно до висновків Конституційного Суду, можуть надаватися за окрему плату в державних і комунальних закладах охорони здоров'я [9, с. 72]. Стаття 4 Закону України «Основи законодавства про охорону здоров'я» також вказує на різницю понять «медична допомога» та «медична послуга», проголошуючи серед основних принципів охорони здоров'я принцип рівноправності громадян, демократизму й загальнодоступності медичної допомоги та інших послуг в галузі охорони здоров'я [2, с. 60].

Таким чином, досить складним на практиці є вирішення питання щодо сутності відносин, що виникають при наданні медичної послуги та медичної допомоги, хоча це питання неодноразово піднімалося на науково-теоретичному та практичному рівнях. Тому необхідним є чітке закріплення вказаних вище понять на законодавчому рівні, щоб уникнути плутанини, виходячи із різного тлумачення даних правових категорій.

Визначення зазначених понять міститься в проекті Закону «Про захист прав пацієнтів» від 06.12.2007 року № 1132 було визначено, який під медичною послугою розуміє безпосереднє проведення оглядів, консультацій, операцій, маніпуляцій, процедур, досліджень і догляду за пацієнтом відповідно до стандартів медичної допомоги, що має на меті усунення або попередження порушень здоров'я і порятунок життя пацієнта та виконується в ургентному порядку або при зверненні пацієнта за обстеженням, лікуванням, профілактикою чи реабілітацією. На відміну від медичної послуги, медична допомога – це лікувально-профілактичні і реабілітаційні заходи, здійснювані при виношуванні вагітності, пологах, хворобах, травмах та ушкодженнях [5].

Як зазначає Р. А. Майданик, найбільш характерними ознаками медичної послуги, що відрізняють її від медичної допомоги, є плата і мета (кінцевий результат). Якщо особа звертається до медичного закладу для лікування хвороби, то метою всіх дій медичного закладу є поліпшення здоров'я людини, а результат – відсутність проявів хвороби. Фактично медичний заклад допомагає людині одужати. У випадку, коли людина не має проявів хвороби, а хоче лише вдосконалити окремі риси своєї зовнішності, результатом медичного втручання будуть естетичні зміни. Медична допомога завжди спрямована на досягнення лікувального, діагностичного або профілактичного результату. У межах медичної послуги може надаватися і допомога – таким чином, медична допомога може бути частиною медичної послуги.

Особливості медичних послуг. По-перше, медична послуга завжди спрямована на особливе благо фізичної особи – здоров'я. Тобто за допомогою медичної послуги найчастіше можна досягти оптимального для організму людини стану (позитивний результат: поліпшення чи підтримання стану здоров'я). По-друге, очікуваний «корисний» результат медичної послуги, як діяльності послугодавця, не може бути ним цілком гарантованим. У більшості випадків надавач медичних послуг не може гарантувати

пацієнтові досягнення певного бажаного результату – наприклад, повного одужання онкологічного хворого. Однак навіть негативні результати лікування не скасовують факт надання медичних послуг. У більшості випадків бажаний для пацієнта результат (скажімо, повне виликування артриту) перебуває за рамками договору з надання платних медичних послуг. Тобто ризик недосягнення бажаного результату, якщо інше не передбачене угодою сторін, покладається на самого пацієнта, що зумовлено специфікою таких послуг. По-третє, медична послуга не підлягає повній стандартизації, тому що характер самих дій суб'єкта надання медичної послуги може істотно відрізнитися у залежності від багатьох факторів (задаваності хвороби, віку пацієнта, особливостей анатомічної будови його тіла), які не можна заздалегідь повністю передбачити жодними стандартами чи нормативами, затвердженими МОЗ України. По-четверте, до медичної послуги з боку держави ставляться підвищені вимоги шляхом висунення вимог до суб'єкта їх надання. Окрім того, медична послуга нерозривно пов'язана з особою виконавця – якість її надання прямо залежить від професійності медичних працівників, рівня технічного оснащення медичного закладу [8, с. 103].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, якісне надання медичних послуг в сучасних умовах життя має надзвичайно важливе значення. Тому проблеми, які виникають при розв'язанні колізійних питань в сфері надання медичних послуг мають бути вирішені якомога швидше. Проаналізувавши думки науковців про визначення поняття медична послуга, можна дійти висновку, що вона є об'єктом цивільних прав, адже характеризується відповідними рисами, притаманними саме цивільним послугам, разом з тим їй притаманні і специфічні риси. Щодо співвідношення понять «медична послуга» та «медична допомога», то слід погодитися з позицією, що «медична послуга» є поняттям більш ширшим, ніж «медична допомога». З огляду зазначене та з метою уникнення багатозначності трактування цих понять, необхідно закріпити їх на законодавчому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 161.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19. – С. 59–82.
3. Перелік платних послуг, які можуть надаватися в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 р. № 1138 // Урядовий кур'єр. – 1996. – С. 8.
4. Угода про надання медичної допомоги громадянам держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав : протокол від 27.03.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_027.
5. Про захист прав пацієнтів : Проект закону України від 06.12.2007 року № 1132. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=30982.
6. Антонов С. В. Правова регламентація надання медичних послуг/ С. В. Антонов // Упр. закладом охорони здоров'я. – 2009. – № 2. – С. 18–22.
7. Антонов С. В. Цивільно-правова відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю при наданні платних медичних послуг : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. В. Антонов. – Інститут держави і права ім. В. М. Корсцького НАН України. – К., 2006. – 20 с.
8. Майданик Р. А. Договір про надання медичних послуг. – К. : Юстініан, 2010. – 293 с.
9. Михайлов С. В. Цивільно-правова відповідальність в сфері надання медичних послуг : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук / С. В. Михайлов. – Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2010. – 17 с.
10. Надюк З. О. Державне регулювання ринку медичних послуг в Україні : монографія / З. О. Надюк ; передмова проф. В. М. Огаренка. – Запоріжжя, 2008. – 296 с.
11. Радиш Я. Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та шляхи реформування : монографія. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 360 с.
12. Сироткина А. А. Договір оказания медичинских услуг: особенности правового регулирования : автореф. дис. на получ. степени канд. юрид. наук / А. А. Сироткина. – Москва, 2004. – 173 с.
13. Сучасне українське медичне право : монографія / За заг. ред. С. Г. Стеценка. – К. : Атіка, 2010. – 496 с.
14. Смотров О. І. Договір щодо оплатного надання медичних послуг : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О. І. Смотров. – Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2003. – 18 с.
15. Тихомиров А. В. Медицинское право : Практическое пособие. – М. : Статут, 1998. – 418 с.